

kršćanin, kršćanstvo, krstariti, krstaš (pauk krstaš), *krstašice* (biljke), *krstokljun* (ptica) i dr. Time se postavlja pitanje osnovne riječi koja je potisnuta na stilsku razinu i njezina suodnosa s njezinim srođnicama jer ima i onih koji nastoje potisnuti još neke od njih, kao *krstariti, krstaš, raskršće* i sl.¹

Četvrti je članak S. Vukušića aktualan zbog toga što neka naglasna kolebanja navode na pomisao da je cijeli naš naglasni sustav u rasulu.

Aktualnost ostalih članaka takve je naravi da im nije potrebna posebna riječ objašnjenja.

S. B.

POGLEDI DRAGUTINA ANTUNA PARČIĆA NA HRVATSKI JEZIK I PRAVOPIS

Julije Derossi

Hrvatski jezikoslovac i svestrani znanstvenik Dragutin Antun Parčić rodio se u Vrbniku na Krku 26. svibnja 1832. Školovao se na Glavotoku i u Zadru kao franjevac trećoredac. Bio je profesor u Zadru, a kasnije kao tzv. vanjski svećenik bio kanonik Zavoda sv. Jeronima u Rimu. U Rimu je i umro za Božić godine 1902.

Parčić je bio znanstvenik vrlo širokih i vrlo raznolikih zanimanja. Kao izvanredan poznavatelj hrvatskoga glagoljizma vratio je glagoljske liturgijske knjige ćirilometodskim izvorima. Naime, u 17. i 18. stoljeću hrvatski glagoljski misali i brevijari bili su po jeziku rusificirani (Levaković, Paštrić, Karaman, Sović) i tako je bila napuštena hrvatska redakcija starocrkvenoslavenskog jezika. Parčić na temelju hrvatskoga prvotiska – Misala 1483. – priređuje hrvatskoglagoljski misal u kojemu je jezik ponovno hrvatska redakcija starocrkvenoslavenskog jezika. Parčićev misal tiskan je 1893. u Rimu i to je zapravo zadnji hrvatskoglagoljski misal tiskan glagoljicom.

Parčić je poznat i kao začetnik hrvatske fotografije – portretne, panoramske i znanstvene, a okušao se i kao prevoditelj Danteove Božanstvene komedije i kao pisac hrvatske gramatike na talijanskome jeziku.

Osobito je Parčić poznat kao leksikograf. Napisao je više talijansko-hrvatskih i hrvatsko-talijanskih rječnika s golemim blagom hrvatskoga jezika. U predgovorima hrvatsko-talijanskih rječnika iznosio je svoje poglede na jezik i pravopis. Posebno su značajna Parčićeva stajališta o jeziku i pravopisu u pred-

1 O pauku *krstašu* pisali smo u 43. godištu Jezika, a o *krstarenju* u 46.

govorima *Rječnika slovinsko-talijanskog*¹ i *Rječnika hrvatsko-talijanskog*². Da bismo razumjeli bit Parčićevih pogleda na hrvatski jezik i pravopis, moramo se podsjetiti da je on djelovao u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća, kad se konačno uspostavlja jedinstveni hrvatski književni jezik na temeljima novoštokavskih govora ijekavskoga izgovora. Za štokavski kao hrvatski književni jezik već su se borili Bartol Kašić, Jakov Mikalja i drugi u 17. stoljeću, a hrvatska štokavska književnost imala je bogatu tradiciju sve tamo od prvih hrvatskih pjesnika s konca 15. stoljeća. Do iliraca i Gaja hrvatska književna štokavština nije još bila posve određena što se tiče odraza jata – naime, bila je i ikavska i ijekavska. Bartol Kašić npr. piše neka djela ikavski, a neka ijekavski. No, znamo da su se ilirci odlučili za ijekavsku štokavštinu već 1836., a do konca stoljeća pobjeđuju u Hrvatskoj tzv. hrvatski vukovci, koji Karadžićeve poglede na književni jezik prihvaćaju 1850. na bečkom književnom dogovoru, ali su pobijedili pod kraj 19. stoljeća. Svoju pobjedu utemeljuju trima značajnim djelima: *Hrvatskim pravopisom* Ivana Broza 1892., *Gramatikom i stilistikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* Tome Maretića 1899. i Broz-Ivekovićevim *Rječnikom hrvatskoga jezika* iz 1901., a pridonosi tome i činjenica da veliki Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* od osamdesetih godina 19. stoljeća uređuje Đuro Daničić, najistaknutiji i najvažniji Karadžićev suradnik. Pobjeda vukovaca u Hrvatskoj pri koncu 19. stoljeća odredila je razvoj hrvatskoga književnog jezika sve do naših dana. Za to su razdoblje dragocjene značajke i ocjene dali profesori Ljudevit Jonke, Dalibor Brozović i Zlatko Vince u svojim knjigama *Književni jezik u teoriji i praksi*³, *Standardni jezik*⁴ i *Putovima hrvatskoga književnog jezika*⁵. Razumije se, nisu to jedine knjige o novijoj povijesti hrvatskoga književnog jezika, ali su sigurno najprikladnije da se pouzdano upoznamo s cjelovitom i složenom problematikom uspostavljanja današnjega hrvatskog književnojezičnog standarda. U tom uspostavljanju Zadar zauzima iznimno i posebno mjesto.

U drugoj polovici 19. stoljeća, točnije od početka izlaženja *Zore dalmatinske* 1844. pa recimo do 3. izdanja znamenitoga Parčićeva *Rječnika hrvatsko-talijanskog* godine 1901. u Zadru djeluju tri istaknuta kulturna djelatnika vrlo značajna za hrvatsku kulturnu povijest, posebno za razvoj hrvatskoga književnog jezika. To su Spličanin Ante Kuzmanić, Ličanin pop Šime Starčević i Vrbničanin Dragutin Antun Parčić. Prva dvojica poznata su kao protivnici Gajeve

1 Zadar, 1874., 2. izd.

2 Zadar, 1901., 3. izd.

3 Znanje, Zagreb, 1964. (1. izd.), 1965. (2. izd.).

4 Matica hrvatska, Zagreb, 1970.

5 Liber, Zagreb, 1978.

pravopisne reforme i kao odrješiti promicatelji ikavskog izgovora štokavskog narječja kao temelja za hrvatski književnojezični standard. Posebno je pop Šime Starčević, pisac izvrsne gramatike *Nove ričoslovice iliričke* iz 1812., bio protiv ilirskih (Gajevih) slovopisnih rješenja za hrvatske nepčanike, tj. bio je protiv dijakritičkih znakova, a za potpuno čuvanje latinskoga slovopisa. Predlagao je za hrvatske nepčanike ili kombinacije latinskih slova (*cs* za /č/, *sh* za /š/, *ch* za /ć/, *dj* za /đ/, *lj* za /lj/, *nj* za /nj/) ili jedno latinsko slovo s novim izgovorom (*x* za /ž/).

Priklanjajući se slavonskom slovopisu, a protiv Gajeve slovopisne latinične reforme, pop Šime Starčević, što je posebno zanimljivo, svojim bi slovopisom daleko bolje odgovarao današnjoj računalnoj komunikaciji, kako to s pravom ističe Branka Tafra u pogovoru pretiska Starčevićeve hrvatske slovnice iz 1812.⁶ Činjenica je da su i Ante Kuzmanić i pop Šime Starčević bili protivnici ilirskih rješenja – u književnom jeziku bili su za ikavsku štokavštinu, a u slovopisu za stari dalmatinski odnosno slavonski. Obojica su zapravo mnogo više od iliraca i Gaja poštivala hrvatsku književnojezičnu i slovopisnu tradiciju.

Dragutin Antun Parčić bio je glede književnoga jezika i pravopisa umjereniji i oportuniji od Kuzmanića, a posebno od Šime Starčevića. No, ni on se u dobrom dijelu svojih jezičnih stajališta nije slagao s ilircima, a osobito se nije slagao s pravopisnim rješenjima koja je konačno oblikovao Ivan Broz u *Hrvatskom pravopisu* 1892. Već u 2. izdanju svojega znamenitoga hrvatsko-talijanskog rječnika (*Rječnik slovinsko-talijanski*, Zadar, 1874.) on u Predgovoru kaže: “Nije mi od potrebe da kažem, kako sam ponajviše sledio etimologički način pisanja, ali se obazrio kadikad i na blagoglasni ili eufonički, gdje god je ovaj pretežnije mah preuzeo, jer da bi se htjela bila svaka rieč ponaosob dvojako napisati, preveć bi bilo naraslo djelo, a bez očevodne koristi.” Još je točnije iznio svoje poglede na pravopis u Predgovoru trećemu izdanju hrvatsko-talijanskog rječnika – *Rječnik hrvatsko-talijanski*, Zadar, 1901., gdje, između ostalog kaže: “Ipak mi je nješto reći glede pravopisa. Još nismo na čistu s otim blaženim pitanjem. Od nedavna se pojavila nova struja, i ta kao da sve više preotimlje mah sbog toga, što je s višega mjesta propisano, da se školske knjige imaju držati posve fonetičkoga pravopisa, da se ima uvesti nekakvo nejasno i klimavo načelo ‘piši kao što govoriš’. Ja u rječničkom poredanju rieči niesam mogao prihvatiti toga načela, dapače sam osvjedočen, da je bolje ovo drugo: ‘piši za oko, a govori za uho.’ U tom me bodre i rieči sv. Augustina: *sermo debetur auribus*’ [za govor duguješ ušima – J. D.] i primjer, kako se služe dan danas svi izobraženi narodi u pisanju svoga jezika. Ja se dakle držim ponajveć etimološkoga pravopisa, udešena prema umjerenoj fonetici.”

6 Branka Tafra, Jezikoslovac Šime Starčević, u knjizi Šime Starčević, *Nova ričoslovia ilirieska*, Trst, 1812.; (pretisak), Zagreb, 2002., str. 127.–177.

Prema navedenom mogu nam biti jasna načela pravopisa kojim se služio Dragutin Parčić. Njegov je pravopis pretežito etimološki, tj. morfonološki ili korijenski, ali “udešen prema umjerenoj fonetici”, kako sâm kaže. On, dakle, nije isključiv. Parčić npr. ne će u pisanju provoditi jednačenje po zvučnosti pa će pisati *nadbiskup* i *nadpastir*, *odpisati*, *obstanak*, *uztvrditi*, *sgaziti*, *razširiti* itd., ali će provoditi jednačenje po mjestu izgovora, pa će pisati *lišće*, a ne *listje*, *hrašće*, a ne *hrastje* itd. Što se tiče odraza jata, Parčić prihvaća ijekavski izgovor, ali dugi refleks piše kao dvoglas, dakle *ie* (npr. *mlieko*, *liepo* itd.), a kratki kao *je* (*vjera*, *vjestnik* itd.). Parčić prihvaća dijakritičke znakove pa piše *č*, *ć*, *š*, *ž* (nisu mu dijakritički znakovi “driskotine muha, rogovi, šiljci, repovi, samari” kao u Šime Starčevića), ali ipak ne prihvaća “prekriženo *d*” za fonem /*ǰ*/, nego taj fonem piše kao *dj* ili kao *gj* (*djak*, *djavao*, *gjurjjica* itd., a fonem /*ǰ*/ piše kao *dž* i kao *gj* (*džep*, *gjeferdar*). Parčić ne provodi ispadanje zubnih suglasnika ispred nekih suglasnika pa piše *vjestnik*, *sudčev* itd. Parčić je svakako poštivao hrvatsku pravopisnu latiničnu tradiciju više od hrvatskih vukovaca, a njegova pravopisna načela kao da su ponovno oživjela 1942. u doba Nezavisne Države Hrvatske kad je uvedeno tzv. koriensko pisanje. Korienski pravopis znao se, dakako pogrješno i potpuno bez veze s pravopisnim načelima, zvati “ustaški pravopis”, a po toj bi logici i Parčić već pri koncu 19. stoljeća bio “ustaša”. No, ako želimo biti objektivni i ako želimo ostati na području jezičnoznanstvenom, ne bi bilo zgorega da smo neka Parčićeva pravopisna rješenja unijeli u naš današnji pravopis, pogotovo da smo zadržali Parčićev način pisanja prefiksa (predmetaka) bez bilježenja izgovornih promjena zbog jednačenja po zvučnosti (već spomenuti primjeri *nadbiskup* i *nadpastir*, gdje se prefiks *nad* u pisanju ne mijenja u *nat* iako je iza njega bezvučni suglasnik).

Toliko ono najbitnije o Parčićevu pravopisu koji nije slijedio fonološka pravopisna načela kako ih je konačno oblikovao Ivan Broz u svom *Hrvatskom pravopisu*, a koja uglavnom vrijede i danas.

Što se tiče Parčićevih pogleda na hrvatski književni jezik, treba reći da je Parčić napisao hrvatsku slovnice. To je *Grammatica della lingua slava (illirica)*, dakle hrvatska gramatika na talijanskom jeziku, tiskana u Zadru 1873. i drugo izdanje 1878., a 1877. tiskana je u Parizu francuska inačica Parčićeve slovnice s naslovom *Grammaire de la langue serbo-croate*, i 1904., također u Parizu, drugo izdanje iste gramatike uz brojne preinake. O francuskim izdanjima Parčićeve gramatike pisao je i predavao profesor Vjekoslav Ćosić, a posebno na znanstvenom skupu o Dragutinu Parčiću u povodu 160. obljetnice rođenja i 90. godišnjice smrti, koji je održan 18. i 19. listopada 1992. u Zadru i na Školjčiću (Galevcu).⁷

7 Vjekoslav Ćosić, *Francuski prijevodi “Parčićeve gramatike”*, Zadarska smotra, 3, Zadar, 1993., str. 143.–153.

Za našu problematiku, tj. za Parčićeve poglede na hrvatski književni jezik, vrijedno je spomenuti da je profesor Ćosić istaknuo 36 riječi koje je Parčić naveo u svojoj slovnici i koje je nazvao *Parole composte di alcune scienze e invenzioni moderne*, tj. složenice iz nekih znanosti i suvremenih izuma. Tu su riječi kao *brzjav*, *glasovir*, *parobrod*, *kolodvor*, *ljetopis*, *kišobran*, *toplomjer*, *prirodopis*, *zemljovid*, *zemljopis* i dr., dakle riječi koje su se zadržale do danas i ušle kao integralni dio hrvatskoga književnog leksika. Od navedenih riječi u spomenutom Broz-Ivekovićevu *Hrvatskom rječniku* iz 1901. naći ćemo samo *kišobran*, *ljetopis* i *zemljopis*, što nas već upućuje na spoznaju da je Parčić u pogledima na hrvatski književni jezik imao više širine od hrvatskih vukovaca. I doista, u svom glavnom rječničkom djelu, u 3. izdanju hrvatsko-talijanskog rječnika iz 1901. Parčić ima preko 90 000 hrvatskih riječi, dakle oko 40 000 riječi više od Broz-Ivekovičeva rječnika, gdje imamo 52 000 riječi. Za razliku od vukovaca Parčić nije zapostavio golemo hrvatsko rječničko blago i to blago iz sva tri hrvatska narječja. Nije zapostavio starije i novije hrvatske rječnike – Mikaljin, Della Bellin, Stullijev, a osobito Šulekov, prikuplja narodno jezično blago, služi se i Karadžićevim rječnikom iz 1852., riječima ga opskrbljuju Antun Berčić, Ivan Berčić, Ivan Belamarić, Mihovil Pavlinović (oko 5 000 riječi), kanonik Mrkica, služio se časopisima i novinama (npr. zadarskim pravničkim časopisom *Pravdonoš*), a u rječnik unosi brojne novotvorenice (neologizme) kako je to već djelomice učinio u svojoj slovnici. Ukratko, Dragutin Parčić, taj veliki hrvatski rječničar (leksikograf), imao je posve jasne i najprikladnije poglede na izgradnju hrvatskoga književnog jezika: na temeljima pučkoga jezičnog blaga iskoristiti golemu hrvatsku rječničku zakladu svih triju narječja i ne zazirati od novotvorenica (neologizama) za pojmove koji u hrvatskom jeziku još nisu imali odgovarajuće hrvatske nazive. Osobito je to vrijedilo za pojmove tehničke naravi jer je baš na koncu 19. stoljeća počeo ubrzani razvoj tehnike. Zato je razumljivo da Parčić u svojim rječnicima, a osobito u spominjanom 3. izdanju *Rječnika hrvatsko-talijanskog* iz 1901., ima na tisuće riječi koje ne ćemo naći u Broz-Ivekovićevu pretežito vukovskom *Hrvatskom rječniku* iz iste godine. Ali ne radi se samo o riječima tehničke naravi, nego i o nizu novotvorenica iz raznih područja društvenoga života, od kojih su se mnoge zadržale do danas, a nema ih Broz-Ivekovićev rječnik. Danas obične riječi *redarstvo*, *veleposlanik*, *znanost*, npr., ne nalaze se u Broz-Ivekovićevu rječniku, ali ih Parčić ima. U svezi s Parčićevim novotvorenicama spomenut ću kao vrlo zanimljiv primjer neobičnu sudbinu-triju takvih novotvorenica. To su riječi *brzoglas* za talijanski *telefono*, *samovoz* za tal. *carro automobile* i *svjetlopis* za tal. *fotografia*, dakle nazivi za novovjeke izume koje mi danas nazivamo međunarodnim riječima *telefon*, *auto* (ili *automobil*) i *fotografija*. Te tri riječi bile su u Parčićevu obliku službene i vrlo česte u doba Nezavisne Države Hrvatske

kad su se u jeziku, barem službeno, izbjegavale tuđice pa i one međunarodne, obično grčkoga ili latinskog podrijetla. Dugo je vladalo dosta prošireno mišljenje da su te tri novotvorenice načinile ustaše kad su 1941. došle na vlast. I jedan istaknuti leksikograf i jezikoslovac kao što je pok. prof. Vladimir Anić, ima u svom *Rječniku hrvatskoga jezika*⁸ zabilježene te riječi, ali uz njih stavlja opasku da su to ideološki, dakle politički, neologizmi iz 1941. pa ih zapravo proglašava ustaškim riječima. Očito nije znao da ih je Parčić zabilježio u doba kad ustašama nije bilo ni traga.

I da zaključimo. Dragutin Antun Parčić, veliki hrvatski jezikoslovac, promatrao je hrvatski jezik u svoj njegovoj povijesnoj protežnosti – od glagoljskih tekstova hrvatske redakcije starocrkvenoslavenskog jezika, pa do suvremenoga hrvatskog jezika, govornog i pisanog. Čuvao je s jedne strane i pravopisnu i književnojezičnu tradiciju, a s druge je strane bio posve otvoren za obogaćivanje književnoga štokavskog jezika zakladama čakavskog i kajkavskog književnog jezika, ali i za novotvorenice koje su se mogle uklopiti u hrvatski jezični sustav i u duh hrvatskoga jezika.

Da je Dragutin Antun Parčić s pravom danas rehabilitiran kao veliki jezikoslovac, zaslužni su mnogi, ali bih u ovom članku spomenuo dvojicu najzaslužnijih, obojicu pokojnih: profesora Zlatka Vinca i leksikografa Igora Gostla. Profesor Vinca objavio je 1995. pretisak Parčićeva *Hrvatsko-talijanskog rječnika* iz 1901. sa znanstvenim prilogom *Leksikograf Dragutin Parčić u svojem vremenu* i, osim toga, napisao je i niz drugih radova o Parčiću. Igor Gostl tiskao je u izdanju Matice hrvatske godine 1998. knjigu *Dragutin Antun Parčić*, u kojoj je dao cjelovit i pouzdan portret toga hrvatskog svestranog znanstvenika i naveo brojna vrela i pomagala za proučavanje Parčićeva rada.

Sažetak

Julije Derossi, prof. u m., Zadar
UDK 81'373'374, stručni članak,
primljen 25. veljače 2003., prihvaćen za tisak 17. ožujka 2003.

Dragutin Parčić's Views on the Croatian Language and Orthography

This Croatian philologist of wide views and interest was an outstanding lexicographer and a compiler of Italian-Croatian and Croatian-Italian dictionaries. As a follower of the Zagreb philological school after the prevailing of the Vuk Karadžić's followers he became forgotten. Since his dictionaries are still valid, the author describes Parčić's contribution to lexicography and orthography.

8 Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1992.